

6.

DE HAVEN VAN ZANDVLIET

I. — 1119 - 1283.

In de naam *Zandvliet* spreekt het eerste lid van de naburige *Kempen* en het tweede lid wijst op *water*. Een *getijdevliet* (St-Jansvliet, Brouwersvliet te Antwerpen) brengt vettig slib aan, alles behalve zand. Slechts heidewater slaat zand neer. « Heiwater schreiwater », spot misprijzend de boer van de vette rivierschorren, die ingepolderd werden.

De *Santflite* vloeide op de verenging van de rechter Schelde-vallei. Waarschijnlijk kwam — vóór de XIV^{de} eeuw — de hoge vloed van de Schelde niet tot aan de dorpsneerzetting op de zandige helling.

In de latere tijden zal het dorp 'n naam winnen, achtereenvolgens in de cultuur van de meekrap, van de suikerbiet, van het koolzaad, van de bloembollen en de gesneden tulpen. Maar de *heroïsche geschiedenis van Zandvliet steekt in de scheepshaven*, die nu helemaal vergaan en vergeten is.

Om die havengeschiedenis te begrijpen moeten we eerst weten wie er « heer en meester » te Zandvliet was.

De oudste vermelding (Santflit) is van 1119. Keizer Hendrik de Vijfde bevestigt een gift van Godfried I, van Leuven, hertog van Neder-Lotharingen, aan de kerk van Antwerpen, van St-Michiels. Hij geeft de gehele tiende tussen de palen van Zandvliet ten Noorden en Olmermuiden te Zuiden. Dit *Olmermuiden* baadt tegenwoordig in de waters van de Kattendijksluis. In de gift is bepaald — *in cauda venenum* — dat het vierde van die tiende aan de proost van de Antwerpse kerk zal toekomen en de rest aan zijn 12 broeders kanunniken. Keizer en hertog zullen natuurlijk over die proostdij beschikken...

Men weet nu hoe dit St-Michielskapittel omgezet geraakte in 1122-1124 in een St-Michielsabdij van reguliere, en een O. L. Vrouw-Kapittel en -parochie van seculiere kanunniken. *De tienden en de kapel van Zandvliet werden daarbij aan O. L. Vrouw-Kapittel toegekend*.

Maar in 1148 doet de St-Michielsabdij haar bezittingen erkennen door de bisschop. Deze « confirmeert » de « possessiones quae ecclesia

sancti Michaelis proprias habet, Santflit scilicet, terram Ordenen, curtem Parcum piscationem Huntemuden ». De St-Michielsheren hebben dus eigen goed te Zandvliet en te Oordenen en bij die landgoederen hebben ze nog de visserij van Hontemuiden, tegenover Zandvliet. De voorhistorie van deze eigendomstitels ontbreekt ons. En in 1154 koopt de abdij de 10 twaalfden van het allodiaal goed te Zandvliet, dat wijlen Wibodo zijn erven naliet. Dit goed is verdeeld in 12 « actendelen ». *Een actendeel* is één vlaktemaat. Waarschijnlijk is het woest waterland. Er zijn visserijen aan verbonden. De hertog, die de aankoop acteert, schenkt tevens « al zijn woeste landen, Wildert geheten, bedijkt of verdronken, aldaar gelegen ». Natuurlijk is dit gegeven opdat de abdij het zou doen « opbrengen ».

En dadelijk gaat de abdij hier aan bebouwing en waarschijnlijk tevens ook aan bedijking doen. Blijkbaar is het van O. L. Vrouw-Kapittel dat ze wegens die cultuurvermeerdering 'n *part in de tienden verwerft* (1155). Haar arbeid deed immers de waarde van het tiende-recht geweldig stijgen. In 1161 tekent de hertog aan dat het St-Michielsgoed *allodiaal* goed is. In 1210 getuigt Hendrik I, de hertog, dat Zandvliet niet mag te leen gegeven worden; de lage justitie en de schepenbank zijn er het recht van de abt. Schout en schepenen van Antwerpen krijgen opdracht desnoods de abt bij te staan « apud Zandvliet ».

Maar de heren van Breda bezitten het naburige Ossendrecht en de voorgd van « het kind van Breda » komt in geschil met de abt om de rechten te Zandvliet. Men komt overeen, in Mei 1239, dat Zandvliet steeds « ten hoofde » zal gaan te Antwerpen. De abt zal de *bedrivers* en de *rekenere* aanstellen, en door hen de dijken bewaren. Hij benoemt ook de *schutter*. Alle visserijen « *infra dicos* » horen hem toe. Maar *abt en Breda zullen samen een dijk slaan om het Noordland*, en daarom zal de abt aan Breda zoveel land zonder dijk in Sutlant en Nortlant geven als de twee derden der tienden in de twee ver-noemde landen waard zijn.

Hier hebben we nu even naar de landkaart op te zien.

Op de breedte van Zandvliet en van Berendrecht (dat vroeger *Oud-Zandvliet* heette) wordt de Scheldevallei van de rechteroever heel wat enger. Het huidige dorpscentrum van Zandvliet ligt tegen de Kempische gronden en hun hoogland aan. In het archief zijn « bergen » vernoemd zoals *Stoppelberg*, *Hermansberg*, *Kraaienberg*, en de *heide* waarop « het gerecht » staat. Maar de Schelde, westwaarts van het dorp, vormt brede slikken, ondiepten, platen. Ongewijfeld hebben de overstromingen die Reimerswaal en Saaffingen verslonden en nieuwe geulen groeven, hier heel wat veranderd. Toch lijkt het schier onmogelijk dat er ooit een vliet, afdalend van de

heide, een « zandvliet », Westwaarts van het dorp de Schelde zou bereikt hebben. Maar Noordwaarts van ons dorp, onder Ossendrecht, of op de grens, had de rivier een felle geul gegraven die oudtijds « den Agger » heette, misschien wel omdat ze dubbel hoogwatergetijde kende (vgl. met het Engels *eagre*, oud-Engels *egor*). En uit den Agger schoot een gat Zuidwaarts, *doorheen het groot schoor van St-Michiels*, naar het Zandvlietse Noordland.

Letten we nu even op de gronden waarvan er spraak is in de acte van 1239 : Zuidland en Noordland. De « oude dijk van Berendrecht naar Zandvliet », wellicht eenmaal een sidewinde, scheidt het Zuidland (Westwaarts) van het Noordland (Oostwaarts).

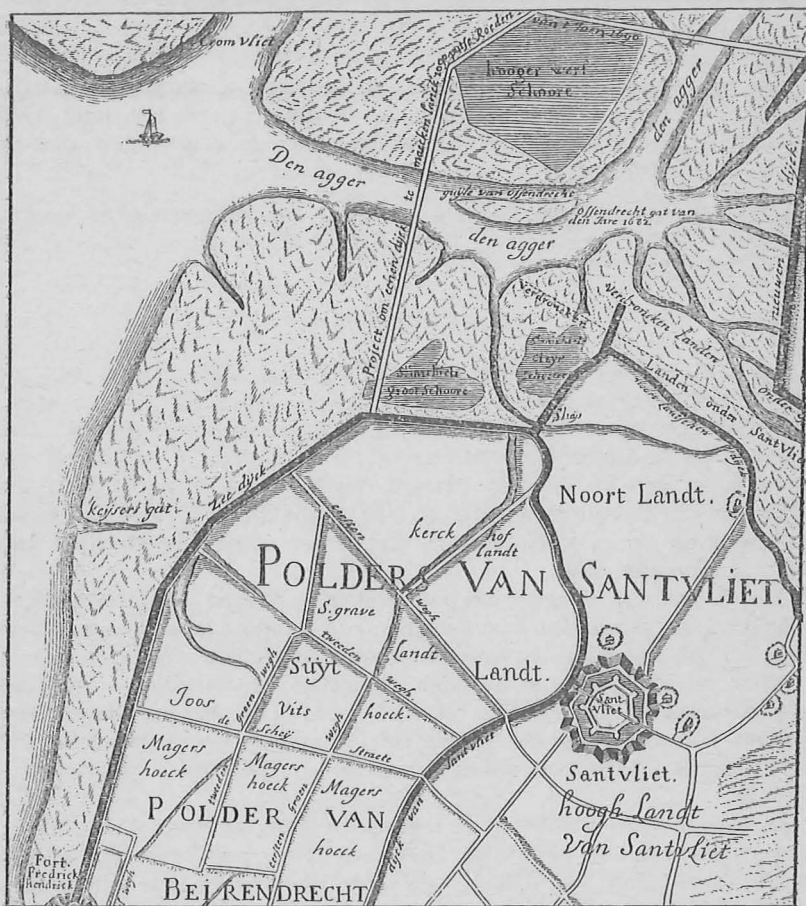
Kort na het verlijden der acte van 1239 verschijnt hier *Hugo Nose*, van Antwerpen. Het is een fel ondernemend man, die reeds zijn proeven geleverd heeft in de lage landen van het Kiel. Hij pacht de tienden van Lillo voor 25 jaren in 1225. Hij bouwt sluizen en dijken ten Noorden van Antwerpen (1240). Hij koopt Lillo en dijk er 14 « spaden » gronds in. Hij koopt de « geleiden » van Borchvliet en van Ossendrecht op de Schelde. En nu heeft hij zich verstaan — in 1245 — met de abt van St-Michiels. Al is het niet ten volle aldus uitgedrukt in de acte van 17 Maart 1245, het lijkt alsof de bedijking van het Noordland — die in 1239 voorgenomen was — is uitgevoerd geworden door Nose en door de abt. Daarom is er een ruil van goederen en rechten tussen hen. En hier treffen we een tekst aan die nadere overweging verdient :

« Die van 't St-Michielsklooster zullen hebben o.m. « piscariam in Nortlant, super allodium ipsorum : ibidem *passagium navale quod ponere poterunt ubicumque voluerint super allodium proprium*, sine periculo vel detrimento aggeris, et census novorum mansorum in dicto Nortlant secundum jus allodii... d.i. « het visrecht in het Nortlant (er waren welen gespoeld) op hun allodium, vervolgens *een veer dat ze zullen mogen leggen waar ze willen op hun eigengoed*, zonder gevaar of schade voor de dijk, en de cijnsen van de nieuwe hoeven in het Nortland, naar hun allodiaal recht. »

Dit « *passagium navale* » bestond dus nog niet in 1245. Het veronderstelde een aanlegplaats, een *havenne*.

In April 1271 vermeldt Arnold van Leuven, heer van Breda, de St-Michielsgoederen te Zandvliet :

« *Naulum in loco qui dicitur Scoitactech*, arundinetum totum et Scoer, piscariae infra aggerem et extra aggerem, ubicumque jacent in Suetlant et Nortlant. Eorum est ponere in Nortlant bedrivere, rekenere et scuttere... Praeter bona in Nortland possidebunt ab ultimo refluxu Scaldis, qui dicitur grondebbe, usque ad montem qui dicitur Stoppelberghe cum montibus adjacentibus... »

Plan van Zandvliet in de XVIII^{de} eeuw.

Dit « naulum » te Scoitactech lijkt ons het *passagium navale* te zijn. Daarbij sluiten aan : het riet, het schoor, de visserijen binnen en buiten de drijck. De abt stelt de dijkbestuurders (bedrivere, rekenere, scuttere) aan, bezit de lagere justitie en hij heeft, behalve dit Noordland, de gronden vanaf de grondebbe van de Schelde tot aan de duinen (Stoppelberg).

Het volgend jaar, in Januari 1272 (of in December 1271) kwam er de grote vloed, bij tempeest, « die vele dijken onder Zandvliet, bij het Nortlant brak en in de diepte sleepte ». Het Kapittel van O. L. Vrouw geeft, drie jaren lang, de helft zijner tienden aan de abt, die de herdijking zal behartigen...

En het passagium, het naulum, de havene — ondanks het dijkgevaar — schijnt hersteld. Immers, in acte van 8 Februari 1283 omschrijft de bisschop van Kamerijk aldus de bezittingen van de abdij te Zandvliet :

« De helft der tienden, visserij, riet, het *veer*, de moeren, de cijnsen, de vierde schoof op de Geest (hoogland), met het eigen van Nortlant en de lage justitie ».

II. — 1284 - 1416.

In 1245, bij het aanleggen van de Noordlanddijk, is dus door de St Michielsabdij een *Passagium navale*, d.i. een « veer » of overzet, voorzien geworden voor Zandvliet. En laatst zagen we dat in 1283, dus ook na de dijkbreuken dit passagium navale onder de Zandvlietse bezittingen van St Michiels vermeld wordt. Het lag ongetwijfeld ten Noorden van het dorpscentrum en waarschijnlijk rustte het aan tegen de indijking van het Noordland die echter sedert de stormen van 1272 geschonden was.

Het is wel dit « veer » dat latertijd de « havene » zal heten. Een « haven » betekent een « behoudenis » (vgl. handhaven), een « herberg » (vgl. het Eng. harbour dat haven te zeggen is).

Voor de abdij, — die de zaak finantieel beschuwde — was het een *passagium*, een overzet. Maar voor de schippers en vissers (op anker) was het eerst en vooral een « haven », een toevluchtsoord.

We wensen de ontwikkeling van deze « haven » na te gaan.

In Maart 1284 wordt er een ^{* * *}akkoord gesloten tussen de hertog van Brabant en de heer van Breda enerzijds, en twee Vlaanderse dijkbouwers, Jan van Ghistel en Jan van Swynaerde anderzijds, voor de bedijking van het oude land van Zandvliet en van Berendrecht, evenals van 't Noordland, waarbij de heer van Breda (die de heerlijkheid Ossendrecht bezat) bij betrokken scheen. Het contract voorzag dijken, sidewinden, sluizen, goten en schoren.

De dijk, die vertrekken zou « van der kille sweels van Berendrecht » ten Zuiden, en lopen zou tot waar Oudelant en Noordlant samenkwamen, zou belopen, beneden 3 roeden van 12 voeten, zou boven 10 voeten breed, en 12 voeten hoog zijn.

Oudelant en Noordlant waren toen nog bevoeid. En alhoewel de teksten het niet beslist uitspreken, het blijkt toch dat de onderneming mislukt is. In 1286 springt de St Michielsabdij bij; en het Kapittel van O. L. V. wordt door de abdij verzocht er aan te helpen.

Bemerkt hier dat de getijden als toen nog de echte Schelde, d.i. de Oosterschelde bereden, en minder hoog kwamen dan later het geval

zal zijn, wanneer de drempels van de Honte doorgespoeld geraken.

Het werk van 1286 heeft zo min de gewenste indijking verwezenlijkt als het akkoord van 1282. En terwille van de oorlogstoestanden waar onze hertog is in betrokken, zal het aanlopen tot 1340 eer men weder terdege het grote werk opneemt.

Eerst in 1355 vernemen we dat het werk is voltrokken. Op 28 Juli 1355 bekomt de abdij een hertogelijke acte die, « nu het land herdijkt is » haar scheidspalen of termini vaststelt. Ziehier desaangaande enkele gegevens : 1) van Ossendrecht tot aan de justitie van Berendrecht (de galg, op de heide); 2) van de Clinckardenkille (waar is die?) tot de zeedijk van Zandvliet; 3) Westwaarts van waar de Braecmolen stond (?), buitendijks tot bij de grondebbe van de Schelde.

De « zeedijk » waarvan hier sprake, dunkt ons de dijk van af Oordam tot aan het dorp van Zandvliet bij de kerk.

Maar in deze hertogelijke acte is er geen spraak van een passagium, van een havene.

Kort daarop beleven we een grote politieke verandering : bij de scheidspraak van Aat, in 1358, komen Antwerpen en 17 gemeenten, waaronder onze Polder, aan de graaf van Vlaanderen, om met hun domaniale inkomsten de bruidschat te verstrekken die zijn gemalin vanwege haar Brabants stamhuis toekwam, en die niet betaald was geweest, bij gebrek aan middelen.

Lodewijk van Male lijdt ook geldnood en heeft felle financiers in zijn dienst. In 1368 zetten zij een nieuw bedijkingswerk aan, in overleg met de abt van St Michiels. Wat men nieuw indijkt zal verdeeld worden tussen de graaf van Vlaanderen ('s Gravelant, heet het nog heden), de dijkbouwer, namelijk de heer van Gistel, en de abt. 's Graven land, dat midden in ligt, meet aan de oude zeedijk 78 roeden, is lang van daar uit tot aan de grondebbe 850 roeden, maar dit is niet alles ingedijkt, en is breed aan de Schelde 240 roeden. Deze werken raakten blijkbaar de Noordwaartsgelegen haven niet.

Maar op 20 December 1371 acteren schepenen van Antwerpen dat de abt van St Michiels aan zeker « gezelschap » heeft te bedijken gegeven zijn « schoor van Zandvliet », gelegen buitendijks in het Oudelant en het Noordlant.

Het wordt verstaan o.m. dat men het eerste jaar een halve sidewinde maken zou tussen mijns heren land van Vlaanderen ('s Gravelant) ende mijns heren des abts ende conventslant »...

Het is nu bij deze schoorbedijkingswerken, ten Noorden van het oorspronkelijke Noordlant van Zandvliet, dat we vernemen van de « havene ».

Er is een geschil opgestoken tussen « ingezeten schiplieden van Zandvliet » en de abt. Immers deze laatste heeft de haven « overgedijkt », ondanks zijn presentatie en consent, voortijds gedaan, en gegeven aan die van Zandvliet.

Dit « overdijken » betekende dat zijn dijk over de havengeul zelf liep, en deze dus onbruikbaar maakte.

Graaf Lodewijk heeft er commissarissen op benoemd, die ter plaatse zijn getrokken « up tslic ».

De scheidsspraak valt op 11 Juni 1373. Willen die van Zandvliet een haven hebben die binnen de dijk ligge, dan moeten zij maken aan elke zijde van de haven een dijk zo hoog en zo sterk dat er het land aan beide zijden wel mede « verwaard » is. De abt moet hen daartoe de grond leveren, evenals de dijkaarde. Maar ware het zo dat die van Zandvliet, gezien deze voorwaarden, liever hadden een haven te maken buiten de dijk, dan zal ook de abt hen daartoe de grond geven waar zij het zullen wensen, maar hij zal van alle verdere onkosten vrij zijn.

De schiplieden hielden echter aan hun oude haven, nu binnendijks gelegen, en waartoe zij nu twee dijken, een links, een rechts, maken zouden.

De abdij van St Michiels moest er zich wel bij neerleggen. Maar men is er bevreesd en weldra ontevreden, omdat de havendijken, de sluizen, de hoofden, niet sterk genoeg werden gebouwd en er dus overstroming voor Noordlant en Oudland te vrezen was.

Maar de havene blijft bestaan. We vinden ze terloops vermeld in 1416, bij nieuwe dijkwerken. Het is een omineuse vermelding.

De graaf van Vlaanderen had namelijk destijds de heerlijkheid van Lillo geschonken aan zijn grootfinancier, en zijn (langs bastaardij om) verwante Vrank van Halen. En dezès nakomelingen verstaan zich met de abdij van St Michiels om, waar mogelijk, gerijpte schoren in te dijken en « nieuwlant » te scheppen bij dijkagiewerk. Aldus in 1416. Zowel de abt als Jan van Halen geven er zich rekenschap van, dat nu van jaar tot jaar de getijden hoger komen; en zonder verder omzien, *hebben ze veiligheidshalve de haven wederom overgedijkt zoals in 1371-1373.*

Er komt echter flinke weerstand, waarover in een volgende studie.

Op de huidige kaart van Zandvliet vindt men nog het toponiem *Zuidhavendijk*. En op de grote polderkaart van landmeter Stynen van 1748, is er ten Noorden, bij de dijk van het Noordlant, aan de kreek, een « sluyse » getekend, die misschien wel opgaat tot de tijd van de haven.

III. — 1431 - 1474.

Op 2 Juni 1430 had hertog Philips van Sint-Pol zich uitgesproken inzake het conflict tussen de abt van St Michiels en sommige ingezetenen van Zandvliet enerzijds en de schiplieden en zekere ingezetenen van Zandvliet anderzijds, omtrent het overdijken of terug openen van de haven aldaar. Men vroeg « te mogen maken en graven een haven « uter Schelt », beginnende ter plaatse waar van ouds een haven geweest was en tot het dorp toe strekkende ». Om zulke haven te maken — die dus veel groter zou geweest zijn dan te voren — had Philips van Sint-Pol zekere *assisen* afgestaan, voor de tijd van 16 jaren lang. Maar de abdij had zich er tegen verzet; er was proces gerezen en intussen overleed Philips van Sint-Pol (1).

De schiplieden verlangden de haven binnen de thans gemaakte zeedijk. Langsheen de haven moesten er dan dijken zijn of sywinden, groot en sterk genoeg om de hoge vloed te weerstaan. De Noordzijwinde zou komen tot *het kruis* toe. Maar waar dit kruis mag gestaan hebben, weten we niet. De zuidzijwinde en de noordzijwinde moesten gemaakt worden door de schiplieden en « verborgd ». Indien zij die borgtocht niet geven konden, mochten ze een haven maken buiten de zeedijk « ter zee- of ter Scheldewaarts in ». Maar daar ware die haven gelegen « verre van de huizingen der schiplieden, wien het zeer moeizaam en ongerieflijk zou komen, met hun getouwen en gewant zo verre te moeten gaan », en daarom beveelt de hertog dat in geval van een buitendijkse haven, de abt aan de schiplieden bij de zeedijk of daar omtrent genoeg erf zal afstaan om er hun huizingen op te timmeren, tegen een kleine erfcijns, t.w. een kleine penning tor-noois 's jaars. En met de assisen van het dorp die verpacht zijn geworden voor 16 jaren tegen 32 pond gr. Br. zal men de schiplieden redelijk helpen, zowel om de Noordlanddijk voort te bouwen tot het kruis, als om hun woonsten bij de haven te zetten. Maar men mag ook vanaf de zeedijk tussen twee zijwinden eindende aan het kruis, tot het dorp toe, *een gracht graven*, waartoe de abt het terrein zal leveren, met de nodige sluizen door de schiplieden te maken, en langs deze gracht zal men huizen mogen optimmeren tegen een rechtmatige cijns aan de abt te betalen.

De schiplieden verkozen de laatste oplossing, maar moeilijk bleef het hun de nodige borgen te geven, *en zo bleef de oude haven ingedijkt*. De stad Antwerpen trok zich het geval aan, want poorters van Antwerpen waren er bij betrokken, en oordeelden dat het gemene land van Brabant groot orboor en profijt uit deze haven zou winnen.

(1) Philips van Sint-Pol overleed schielijk op 4 Aug. 1430.

Op 26 Juli 1436 geeft de Antwerpse magistraat er een brief op. We vernemen er uit dat « de Noorddijk also loffelijk niet is gemaakt geworden als hij diende te zijn », en dat de schiplieden de vereiste borgtocht niet hebben bezorgd. En nu wil de stad helpen : « om de haven van Zandvliet korteling open te hebben », belooft Antwerpen aan de hertog « dat wij terstond alle onze macht daartoe zullen doen opdat de Noorderdijk voldoende sterk zij, en dat wij de twee dijken, evenals de sluizen en hoofden zo bezorgen en houden zullen dat er geen letsel kome aan de landen onder de dijken liggende. En daartoe verpandt de stad Antwerpen al de goederen der stad, wel verstaande dat wanneer de betrokken schiplieden en hun aanhangers de vereiste borgtocht zullen stellen, de borgbrief der stad zal worden vernietigd ».

Ingevolge de Antwerpse borgstelling is in 1436 de afsluitende dijk « ingesteken » geworden. De binnendijkse haven bleef open. De stad Antwerpen was er echter niet gerust in. Uit een nota van onze stadssecretaris van 4 December 1440 vernemen we dat Antwerpen « na veel kost en veel arbeid daarom gedaan en geleden, zoveel bij onze genadige heer de hertog heeft gedaan dat hij gewillekeurd heeft *de haven weder te sluiten* en toe te dijken ter plaatse waar zij « ingestoken » is geweest. Het nieuwe dijkwerk wordt nu gekeurd en is bevonden « zo goed, loflijk ende starck » te zijn als de dijk te voren was en de dijken aan beide zijden waren en zijn. Derhalve vraagt nu de stad haar borgbrief terug. Immers de vorst heeft te Antwerpen, te Zandvliet en elders openbaarlijk doen uitroepen en gebieden dat men de vs. haven die nu toegedijkt en gesloten is, toegedijkt en gesloten late, en dat niemand haar durve open te doen of in te steken zonder uitdrukkelijk consent van de hertog.

Maar dit betekende een groot ongerief voor de Zandvlietse schippers. Tussen 1440 en 1473 vernemen we nog wel eens in de documenten het woord *havene of portus*, maar het is niet meer dan een historisch toponiem.

Alleen, de herinnering ging er niet van verloren, en ze zal nog eenmaal begerig uitslaan. Want de scheepvaart van Zandvliet gaat niet ten onder, en ze lijkt veel belangrijker te zijn dan ooit die van Ossendrecht, van Lillo of van Berendrecht was : het zat er nog in, dat « Zandvliet-op-de-Schelde » een naam voerde waar zelfs Oud-Lillo geen gelijke van kende. Te Zandvliet was men schipper van vader tot zoon, meester, naast God, van stameigen cogghes, hoyes, scuytes of ander schip. Schipper zijn was scheepseigenaar, reder en kapitein zijn. In 1473 tellen we te Zandvliet een vijftien schippersfamilies.

Op 12 Juli 1473 « tracteren » de Zandvlietse schiplieden met de abt van St Michiels, om te bekomen « een klein einde, lang omtrent de 50

roeden, de roede van 12 voet, van de oude haven die te Zandvliet geweest was en die werd toegedijkt, ten einde ditzelve einde te mogen openen en hun schepen daarin beschutten tegen storm, tempeest en onweder ». Om het gebruik van die « haven » zou men den abt betalen jaarlijks van *bierschepen* 4 sch. gr. Br. evenals van *dylschuyten*, van *hoyen*, *coggen*, en andere kleine, 2 sch. gr. Br. Dit geld moest dienen om de haven te « repareren », zegde de abt.

En hieromtrent overeenkomend, wendde men zich tot de Raad van Brabant. Prokureur — of advocaat — voor de abt was meester Wouter Lonys, en voor de Zandvlietse schiplieden was het Matthys de Blabbenere. Men zou vooreerst voor schepenen van de bank van Zandvliet een acte opstellen waarbij de schiplieden, voor hen en voor hun nakomelingen zich zouden verbinden tot gezegd jaargeld. De schepenen waren Jacob de Coelnere, Jacob Claus Michielssone, Willem Cobben, Willem Danckaert en Claus Janclaussonne. Het zijn namen die ook door schiplieden worden gedragen. De volmacht tot handelen werd op dezelfde 12 Juli 1473 voor dezelfde schepenbank gegeven aan meester Matthys de Blabbenere, de jonge, aan Cornelis Wouten en Cole Bollaert « onder hen drie te samen en elk bijzonder ».

De abt van St-Michiels acteerde zijn akkoord bij brief van 10 October 1474, d.i. na nog een jaar onderhandelen. En hertog Karel (de Stoute) *gunde het maken van de nieuwe miniatuurhaven* op 18 December 1474.

We hebben ons ietwat nader te vergewissen omtrent de afmeting van het kleine einde. Rekent men Antwerpse-Brabantse voeten en roeden of zijn het waterlandse-Putse? Vermoedelijk is het de Putse voet, van iets min dan 34 centimeter. Maar de Putse roede kan van 16 of van 12 voet zijn. Hier heeft men klaarheid geboden : een lengte van 12 voet. Dit maakt dus een roede van 4,08 m. en voor de lengte van het haventje 204 meter.

IV. — 1474 - 1486.

We kunnen thans de geschiedenis van de haven van Zandvliet aldus samenvatten. Ten Noorden van het dorpscentrum is er een kreek die uitmondt in de Schelde. Wanneer het Noordland van Zandvliet wordt voorzien van een dijk, in 1245, vindt men het niet nodig deze kreek af te dammen : er blijft een « *passagium navale* », waarvan de schiplieden gebruik maken om de Schelde af of op te varen, of om bij Hontemuiden in de Honte te schieten en Saaftingen of Zuid-Beveland aan te doen.

In 1271 is deze plaats *Scoitactech* geheten. In 1283 is ze vermeld als veer (*passagium*).

Van 1284 tot 1340 is het Noordland overstroomd, maar de haven blijft bestaan. Ten Noorden van de in 1340 herstellde Noordlanddijk is echter het grote schoor van St Michiels gelegen, dat verdient ingedijkt te worden. Midden door dit schoor (indien we het juist voor hebben) loopt de kreek die de « haven » met de Schelde verbindt.

Nu zijn de Antwerpse Noorderpolders afgestaan geworden aan de graaf van Vlaanderen, Lodewijk van Male en deze steunt de abdijs om nieuwe dijken te bouwen en nieuwe polders te vormen. Het is tevens zijn profijt en dit van zijn grote financier Vrank van Halen. In 1371 begint men het groot schoor in te dijken en nu wordt de haven « overgedijkt ». Er rijst geschil op en de graaf velst zijn vonnis in 1373 : de schiplieden krijgen hun haven terug mits de dijken wederzijds de dijken wederzijds sterk genoeg te bouwen om de landen te verzekeren.

Al is men in de abdijs niet gerust omtrent de waarde van deze dijken, hoofden en sluizen, de haven blijft toch in gebruik, van 1374 tot bij de nieuwe bedijkingswerken van 1416. Alsdan wordt de haven opnieuw afgesloten.

In 1430 gaat de hertog Philips van St Pol accoord met die van Zandvliet om de nieuwe dijk door te steken ter plaats van de oude haven *en van af deze plaats een gracht te graven tot bij het dorp*. Het venijn zat hem echter in de voorwaarden : op beide kanten moesten de schiplieden sterke zijdedwinden optrekken en bovendien een borgtocht verzekeren tegen mogelijke watersnood. Hertog Philips de Goede hernam dit accoord in 1341. Maar die zware condities maakten dat in 1435 de haven nog altijd ingedijkt was.

De schiplieden van Zandvliet *doen dan beroep op de stad Antwerpen en deze stelt zich borg in 1435*, voor de schade die er zoude kunnen vallen.

De nieuwe haveninsluitende dijk wordt dadelijk « ingesteken ». Wellicht graaft men nu ook de gracht naar het dorpscentrum toe. Maar reeds in het volgend jaar, 1436, is er alarm, dewijl de Noorderzijdedwinde niet zo sterk is gemaakt als mag nodig lijken. De stad Antwerpen verkrijgt ook niet van de schiplieden dat ze met eigen borgstelling klaar komen en de stad ontlasten. En in 1440 *besliste de hertog dat de haven, veiligheidshalve, zou gesloten worden en toegedijkt blijven*.

Er was geen haven meer van 1440 tot 1476.

In dit laatste jaar onderhandelen de schiplieden met de abt van St Michiels *om een haventje van 50 roeden* of een 200 meter lengte. Dit wordt toegestaan door de abt en door de hertog.

En er is weder een haventje van 1473 tot 1486.

Toen werd « de haven van Zandvliet » voor goed gesloten.
Ziehier in welke omstandigheden.

In 1473 had de goedwillige abt van St-Michiels een clause doen inschuiven in het accoord, die hem de vrijheid van hersluiten verzekerde. « Behoudelijk, was er gezegd en geschreven, op conditie dat de religieusen van Sint Michiel de haven zouden mogen doen sluiten en toedijken als het hun of hun nakomelingen zou believen, zonder iemands tegenzeggen ».

Die conditie werd ingeschreven met het oog op de gevaren die de binnenlanden liepen.

De schiplieden hadden er in toegestemd, noodgedwongen, niet van harte.

En wanneer, in 1477 bij de plotse dood van hertog Karel het Burgondisch gezag ontredderd geraakte, was er niet alleenlijk in de grote steden oploop en baldadigheid, maar zo wat overal vochten de mingevoeden hun ongenoegen uit. Ook te Zandvliet. De huizingen der abdij werden er verwoest. Het is waar, het gebeurde meer uit wrevel om het nieuwe cijsboek dan om de havenkwestie. Maar het moet de abdij toch minder vriendelijk gestemd hebben voor die van Zandvliet.

Is dit van invloed op de pogingen die de Sint Michielsheren aanwenden bij aartshertog Maximiliaan, eens dat deze het roer weer vast in handen heeft?

Wat daar ook van zij, in 1486 worden commissarissen benoemd om de « gelegenheid ter zake » te onderzoeken. Men vreest ter wille van het eindje haven « grote schade en achterdeel, ja, wat meer is, dat het gehele land daar omtrent gelegen, bij storm, tempeest of onweder, zou verdrinken en onder gaan ». Het is daarom dat de Sint Michielsheren zich beroepen op de « reservatie en conditie », ingeschreven in de acte van 1473, om hun « de havene te doen sluyten ende toebedyckene ».

Daartoe hebben zij oorlof gevraagd aan de Raad van Brabant.

En het is hun gegund geworden op 10 Juni 1486.

Hiermede was alle havenontwikkeling te Zandvliet voor goed gefnuikt.

* * *

Wat niemand hadde kunnen verwachten : in de latere tijden zou Zandvliet in plaats van een schipperijgeschiedenis, een *militaire geschiedenis* beleven. Het zou een hoeksteen worden bij het verlies van Bergen-op-Zoom en Breda, van de katholieke Nederlanden.

Maar deze militaire geschiedenis is al evenmin geschreven als die van haar haven was.